

Kako autori ističu u poglavlju *Četvrtak, 11. prosinca 1941.* (363-410), za pojedine njemačke službe rat je počeo i prije službenog proglašenja. Ribbentrop je s japanskim i talijanskim veleposlanicima potpisao njemačku verziju sporazuma sila Osovine. Dana 11. prosinca, u 14:45 Nijemci „prelaze Rubikon“. Ribbentrop je pročitao objavu rata američkom otpravniku poslova Morrisu. Deset minuta kasnije Talijani su napravili isto. U 15 sati Hitler je došao na sjednicu *Reichstaga* u operi Kroll i započeo govor. Američkog je predsjednika, prema autorima, optuživao za situaciju koja se postupno razvijala od 1937. godine. De Gaulle je bio sretan. Britanci su napokon mogli odahnuti. Nestala je i najmanja šansa da će Sovjeti ući u rat s Japanom. Nijemci nisu bili previše uzbuđeni, jedino u što su bili sigurni jest to da će rat još dosta potrajati.

Posljednje poglavlje *Svijet 12. prosinca 1941.* (411-457) donosi rasplet cijele ove priče. Roosevelt je, prema autorima, htio ostaviti dojam odlučnosti iako još nije odlučio na koji će se točno način uključiti u europski sukob. Njemačke su snage na središnjem dijelu Istočnog bojišta sad već prešle u defanzivu. Došlo je vrijeme da Churchill iz Škotske otplovi na dugo očekivani susret s američkim predsjednikom. Roosevelt je skovao naziv „ujedinjene nacije“ koji bi opisivao globalni antihitlerovski savez. Najavio je povećanje proizvodnje, na što Hitler nije imao spreman odgovor. Ribbentrop i veleposlanik Oshima potpisali su ugovor po kojem je sedamdeseti meridijan bio razdjelnica operativnih zona sila Osovine. Savez sila Osovine, prema mišljenju Simmsa i Ladermana, nikad zapravo nije bio snažno povezan. Hitlerova eliminacija europskih Židova došla je na red i planirana konferencija u Wannseeu održana je u siječnju 1942. godine. Japanske akcije bile su usmjerene prema jugu, cilj je bio odsjeći Australiju od dotoka pomoći. Njihovi njemački saveznici fokusirali su se na prodor prema Bliskom istoku. Ratna sreća relativno se brzo promijenila, a svijet su još jednom spasili Amerikanci. Kako kažu autori, sile Osovine zapravo nisu imale previše izbora, mogle su izabrati jedino način na koji će propasti.

Iste godine kada je objavljeno ovo vrhunsko djelo, svjetlo dana ugledala je još jedna knjiga o Hitlerovoj objavi rata SAD-u, autora Klausa Schmidera pod naslovom *Hitler's Fatal Miscalculation: Why Germany Declared War on the United States* (Cambridge University Press, 2021). To svakako pokazuje o koliko se bitnoj temi radi. U ovoj knjizi čitatelji neće pronaći definitivan i potpuno racionalan odgovor na glavno pitanje – zašto je to Hitleru trebalo? Usprkos tome, ova vrlo pitka studija britanskih povjesničara, koja je prvenstveno namijenjena širokom čitateljstvu, baca novo svjetlo na kompleksnu tematiku jednog od vrhunaca Drugog svjetskog rata. Radi se o iznimno vrijednom poduhvatu koji analizira povijesni primjer toga što se događa kada međunarodni odnosi dođu do točke usijanja.

Ivan Ćorić

Stella Gervas, *Conquering Peace: From the Enlightenment to the European Union*, Cambridge, Massachusetts; London: Harvard University Press, 2021, 529 str.

Stella Gervas švicarska je povjesničarka moldavskoga podrijetla. Aktualno je profesorica na Kalifornijskom Sveučilištu u Los Angelesu (UCLA). Obrazovanje u više različitih država omogućilo je Gervas da savlada čak šest različitih jezika. U svom istraživačkom radu Gervas se fokusira na prostor Ruskog Carstva i jugoistočne Europe u periodu od 18. do početka 21. stoljeća. Teme koje je ponajviše intrigiraju su: međunarodni odnosi, pravna povijest i povijest ideja.

Na toj tromedi nekako se nalazi i povijest pokušaja izgradnje trajnog mira u Europi koja je glavna tema njezine knjige *Conquering Peace: From the Enlightenment to the European Union*. U ovom djelu autorica postavlja tezu da postoje dva neprijatelja trajnoga mira. Prva je uskogrudnost sebičnih interesa vladara (u predmodernim vremenima) i nacija (u modernosti). Druga je kontinentalna despocija, apsolutna vlast jedne sile nad cijelim kontinentom, koja samo prividno donosi mir i stabilnost, a u stvarnosti cijeli kontinent baca u ropstvo. Umjesto ta dva zla, Ghervas prezentira ideju trajnog, *samoobnavljajućeg*, mira utemeljenog na pravu, solidarnosti i liberalnim načelima. Težnje za takvim mirom manifestirale su se kroz povijest u više navrata, osobito nakon krvavih sukoba. Te valove, te manifestacije, autorica naziva duhovima (*spirits*) i detaljno ih analizira u poglavljima svoje knjige. Sama knjiga sastoji se od Uvoda, pet poglavlja i zaključka. Tekstu knjige pridruženi su i broji prilogi, popis kratica, (u historiografiji uobičajene) akademske bilješke, zahvale i, konačno, indeks imena i pojmova.

U prvom poglavlju svoje sinteze *Conquering Peace* nazvanim *The Enlighted Spirit of Peace. Beyond Treaty of Utrecht* (29-81), Ghervas istražuje kako su europski mirotvorci nastojali prevladati dva glavna neprijatelja mira – kontinentalnu despociju i bezbrojne male sukobe kroz 18. stoljeće. Dominantna doktrina prevencije kontinentalnog carstva i očuvanja mira u to vrijeme bila je doktrina balansiranja snaga / ravnoteže sila. Prema toj teoriji, potpuna dominacija ne bi se trebala dopustiti niti jednoj sili. Slabije sile uvijek bi se trebale udružiti u borbi protiv potencijalnog hegemonu. Ova teorija drevnih korijena koja svoj konačni oblik zadobiva u djelu torijevca Charles Davenanta, *An Essay upon the Balance of Power* (1701.), dobro je poznata povjesničarima, politolozima i široj javnosti zainteresiranoj za međunarodne odnose. Ghervas analizira Davenantovu teoriju na lingvističkoj i fenomenološkoj razini. Na lingvističkoj razini autorica posebno naglašava da engleski pojam *balance of power* i francuski pojam *équilibre des puissances* nisu istoznačni. Britansko shvaćanje pojma najbolje možemo dohvatiti ako ga prevedemo kao balansiranje snaga. Naglasak je na aktivnom glagolu. Po Britancima sustav međunarodnih odnosa jest uvijek dinamičan. Moć (ili bolje snaga) u međunarodnom sustavu se konstantno treba uravnoteživati. S druge strane na Kontinentu ovaj pojam dolazi preko francuskog prijevoda, *équilibre des puissances*. *Puissance* označava sposobnost države da drži zakon i red (monopol sile i pravni autoritet države) dok pojam *équilibre* označava jednakovrijednost u numeričkom smislu koji u izvjesnoj mjeri implicira statičnost. Ghervas naglašava da se otočni koncept balansiranja snaga na Kontinentu pretvorio u ideju nepromjenjive ravnoteže velikih sila. Na fenomenološkoj razini autorica demonstrira kako je ideja balansiranja snaga / ravnoteže sila utjecala na formiranje saveza i oblikovanje mirovnih ugovora nakon Devetogodišnjeg rata (1688. – 1697.), Velikog sjevernog rata (1700. – 1721.), rata za Španjolsku baštinu (1701. – 1713.), Rata četverostruke alijanse (1718. – 1720.), Trogodišnjeg rata (1722. – 1725.) te ratova za Poljsku (1733. – 1735.) i Austrijsku baštinu (1740. – 1748.). Samo poglavlje jednim dijelom nosi naziv po mirovnom ugovoru kojim je završen rat za Španjolsku baštinu, prvom ugovoru koji eksplicitno spominje ravnotežu sila / balansiranje snaga kao ideal. Većina poglavlja posvećena je kritikama ravnoteže sila / balansiranja snaga kao koncepta koje su formirali brojni ranomoderni mislioci: abbé de Saint-Pierre, Montesquieu, Emer de Vattel, Jean-Jacques Rousseau i Immanuel Kant. Kao zaključak autorica izvodi da je Davenantov sustav više sustav rata nego sustav mira (de Saint Pierre) i da je za trajni mir potrebno promijeniti karakter režima vladanja u državama, iz apsolutne monarhije u republiku (Kant).

O sigurnosnom poretku uspostavljenom nakon napoleonskih ratova postoje dva oprečna mita. Prvi, koji su oblikovale nacionalne historiografije, prezentira poredak kao reakcionaran,

antiliberalan, antinacionalan i nazadan. Drugi mit, koji su oblikovale sigurnosne elite SAD-a u doba Hladnoga rata, predstavlja isti poredak kao neupitni dokaz da je balansiranje snaga / ravnoteže moći najbolji put za ostvarivanje dugoročnog mira. U poglavlju pod nazivom *The Spirit of Vienna* (82-147), Ghervas razbija oba mita i prezentira uvjerljivu priču o korijenima, nastanku, prednostima, manama i konačno o krizi i kolapsu Bečkog međunarodnog poretka. Bečki poredak bio je konzervativan u odnosu na Napoleona, ali to nikako nije značilo povratak u 17. stoljeće. Ghervas ističe da su ideološki temelji Bečkog sustava bili i kršćanstvo i prosvjetiteljstvo. Prema autorici, očevi utemeljitelji sustava bili su nasljednici prosvijećenih apsolutista Katarine Velike, Fridrika II. i Josipa II. Nadalje, ideali i ciljevi koji su Hardenberg, Metternich i Aleksandar I. htjeli postići nisu se previše razlikovali od onih kojima su težili francuski jakobinci. Razlika je bila u metodi i brzini kojom treba napredovati prema cilju. Ghervas smatra, da i oko kršćanske orijentacije Bečkog sustava prevladavaju kriva shvaćanja. Oblik kršćanstva koji je zagovarala Sveta Alijansa poprilično je specifičan i distinktivan u odnosu na kršćanstvo reformacije ili katoličke obnove ili na kršćanstvo križarskih ratova. Riječ je o novom, individualnom obliku pobožnosti, s naglašenim elementima mistike koji se razvio prvenstveno kao odgovor na prosvjetiteljstvo. Nastavno, mistični / spiritualni oblici politički aktivnog kršćanstva nisu bili popularni samo na političkoj desnici. Građanski liberali poput Giuseppea Mazzinija i Victora Hugoa također se inspiriraju mističnim kršćanstvom. Autorica iznosi hipotezu kako su pozicije Metternichovih konzervativca i Mazzinijevih liberala puno sličnije nego što to većina historiografije prezentira. Točke prijepora svode se na pitanja političke reprezentacije, cenzure i ustavnih ograničenja.

Narativ koji je oko Bečkog sustava izgradio Henry Kissinger i njegovi suradnici također je jedan mit, mit o efikasnosti balansiranja snaga. U svojoj analizi Ghervas pokušava osporiti da je Bečki sustav funkcionirao na načelima balansiranja snaga, barem ne na način kako je tu doktrinu opisao Charles Davenant. Prema autorici, bečki je sustav uspostavio alternativni mehanizam uređivanja međudržavnih odnosa koji autorica naziva balansiranje (snaga) putem diplomacije, *balance of diplomacy*. U tom mehanizmu, demonstriranom tijekom Saske krize, velike sile koje imaju zadovoljene vitalne sigurnosne interese formiraju kartel koji zajednički odlučuje o sigurnosnim pitanjima na kontinentu. U ime održanja kartela, a time i kolektivne sigurnosti, pojedine velike sile mogle su raditi neke ustupke u pogledu vlastitih interesa. Ta solidarnost između velikih sila ključan je sastojak uspjeha Bečkog sustava. Očekivano, nedostatak solidarnosti izazvao je probleme koji su doveli do raspada sustava. Velike sile nisu bile solidarne prema Osmanskome Carstvu, sili koja nije bila niti kršćanska niti prosvijećena, što je otvorilo istočno pitanje. Ghervas konstatira da je nedostatak solidarnosti konzervativnijih sila prema državama koje su odlučile ići liberalnijim putem demonstriran u Toppau 1820. godine, bio je početak kraja Bečkog sustava.

Naziv trećeg poglavlja Ghervasine studije, *The Spirti of Geneva* (147-219), veoma je znakovit. Prethodna poglavlja referiraju se na gradove u kojima su sklopljeni mirovni ugovori – Utrecht i Beč. Ovo poglavlje nosi naziv prema gradu u kojem se nalazilo središte Lige nacija, organizacije koja je osnovana 1920. godine s ciljem održavanja međunarodnog mira. Treće poglavlje ima dva jasna cilja. Prvi je napisati apologiju Lige nacija, a drugi je prezentirati rad grofa Coudenhove-Kalergija i njegov utjecaj na praktičnu politiku u periodu između dva svjetska rata. U skladu sa prvim ciljem, autorica nastoji dokazati da Liga u historiografiji ima nezasluženo lošu reputaciju pogotovo u usporedbi s Ujedinjenim nacijama. Nadalje, pokušava krivnju za nefunkcioniranje i raspad međuratnog sustava tridesetih godina 20. stoljeća prebaciti na neriješene probleme po-

litičke reprezentacije iz 19. stoljeća i nedostatak solidarnosti (ponovo veoma važan faktor) između zemalja pobjednica koji je doveo do efektivnog raspada Antante u zadnjim tjednima rata. Vodeći se drugim ciljem, autorica prikazuje život i ideje austrijskog plemića japanskih korijena Richarda von Coudenhove-Kalergija. Kalergijev argument za europsko jedinstvo kombinacija je geopolitičkog realizma (Europa u odnosu na SAD i SSSR) i kulturnog utopizma (Europa kao jedna civilizacija). Kalergijeve ideje inspirirale su Aristidea Brianda i Gustava Stresemana čiji je rad ovjenčan Nobelovom nagradom za mir 1926. godine. Djelovanje ovih političara demonstrira potencijal ženevskoga duha, duha čiji se mirotvorni potencijal nažalost nije ostvario. Ghervas, očekivano, stavlja naglasak na kulturno-utopistički aspekt Coudenhove-Kalergijeva rada. Problem je u tome što se u epilogu dobrim dijelom odriče onog utemeljenog na nekim objektivnim geopolitičkim činjenicama.

Četvrto i peto poglavlje pod nazivima *Spirit of Postwar Europe* (220-283) i *Spirit of Enlarged Europe* (284-348) donose analizu razvoja jedinstvenog europskog sigurnosnog sustava nakon Drugog svjetskog rata i nakon Hladnoga rata. Autorica naglašava autonomiju Europskog projekta unutar sustava Hladnoga rata u kojem je nastao. Sjedinjene Američke Države jesu načelno podržavale intenzivniju suradnju između zapadnoeuropskih demokracija, ali forma i detalji te suradnje bili su u potpunosti rezultat dogovora europskih sila. Za Ghervas, izgradnja europskih institucija predstavlja primjer oblikovanja sustava mira unutar sustava rata. Posebno je zanimljiv način na koji je formirana Europska zajednica. Europski sustav mira predstavlja ostvarenje de Saint Pierrovih, Vattelovih, Kantovih i planova Woodrowa Wilsona, ali na način koji opovrgava sve spomenute planove. Kako je Robert Schuman objasnio, europski projekt uspio je baš zato što nije imao striktno zadan plan i program. Pojedine su države jednostavno intenzivno surađivale i udruživale se u brojne organizacije (Benelux, Zapadno Europska Unija, Zajednica za ugljen i čelik, Euroatom) po vlastitom nahođenju i u skladu sa vlastitim interesima. Europska Unija koju vidimo danas, nije rezultat implementacije nekog grandioznog plana, već brojnih pokušaja, pogodaka i promišljanja. U svakom slučaju autorica daje prednost funkcionalizmu u europskim integracijama nasuprot federalizmu.

U epilogu, *Quo vadis Europa* (348-376), autorica rezimira zaključke svoje studije i identificira opasnosti koje mogu ugroziti mir u Europi u nadolazećem periodu. Veliku važnost Ghervas pridaje solidarnosti između država koja je nužan preduvjet uz izgradnju trajnog mira. Autorica priznaje da su recepti koje propisuje doktrina balansiranja snaga, kako je opisuje realistična škola ponekad nužna (nužna je bila 1804. i 1941. godine), ali na njoj nije moguće izgraditi trajni mir. Jedino izgradnjom solidarnosti kojom država percipira objektivne interese druge države unutar sustava kao legitimne i u svojim ponašanjima je nastoji uzeti u obzir, moguće je izgraditi sustav mira kakav je kreirala zapadna Europa nakon 1945. godine.

Najveći neprijatelj te kulture mira, smatra Ghervas, jest kultura rata. S time na umu autorica identificira militarizam i sekuritizam kao glavne neprijatelje mira. Drugi važan neprijatelj mira je strah. Strah koji je vodio u reakciju 1820. i koji vodi do skleroze europskih institucija danas. Da bi se oslobodilo straha potrebno je promišljeno odgovoriti na nove društvene promjene. U 19. stoljeću to su bili težnja građanstava za političkom reprezentacijom i radničkog pokreta za dostojanstvenim životom. U 21. stoljeću, prema autorici, to su težnje za životom u skladu s prirodom (zelena tranzicija) i smanjenjem nejednakosti.

Studija Stelle Ghervas svakako je vrijedna kritika političkog realizma. Doktrina koju je definirao Devanant učinila je Europu sigurnom od *svkontinentalnog* carstva, ali nije mogla dovesti do trajnog mira. Premda je rat (ponekad) nužan instrument u izgradnji mira i premda se sama

Ghervas zalaže za formiranje europske vojske, teško je ne složiti se s njezinim zaključkom da je za mir potrebno izgraditi snažan osjećaj solidarnosti. Problem je u tome što Ghervas ne daje jasan odgovor na čemu se taj osjećaj solidarnosti treba temeljiti. U sekularnom svijetu on očito ne može biti utemeljen na kršćanstvu (ili kojoj drugoj religiji). Nadalje, utemeljiti ga na nekom etničkom (rasnom) identitetu bio bi povratak u neka veoma mračna vremena (što autorica otvoreno priznaje). Zaključak koji se nameće sam po sebi jest da mir može biti utemeljen samo na liberalnim načelima i priznavanju ljudskih prava. No, ona zagovarajući taj liberalizam izbjegava proširiti svoje rezoniranje na ne-europski svijet. S druge strane Ghervas inzistira da mir može cvjetati u Europi samo ako su Rusija, Turska i sjeverna Afrika također u stanju mira. Knjiga (s pravom) kritizira Orbana i Kaczyńskog, no o Turskoj, Saudijskoj Arabiji, pa i o devijacijama od liberalne demokracije prisutnim u Japanu u Republici Koreji, nema niti slova. Ghervas upada u zamku u koju upadaju mnogi soc-liberali (lijevi liberali) kada razmatraju međunarodnu politiku. Iz straha da ih se ne prozove rasistima, uzdržavaju se od kritika anti-liberalnih strujanja u ne-europskim društvima. Tako duh univerzalnog mira biva skučen u Europi, na veliku žalost država i naroda izvan nje.

Marko Ribičić

Victor Serge, *Ako je ponoć u stoljeću*, prev. Marina Alia Jurišić, Zagreb: Disput, 2023, 264 str.

Napokon je na hrvatski jezik prevedeno jedno djelo Victora Sergea (1890. – 1947.), izuzetnog pisca gotovo filmskog životnog puta i autorskog glasa koji nam je nedostajao. Predlagali smo povodom stogodišnjice Ruske revolucije 1917. – 2017. godine prijevod njegovih – širom citiranih – *Memoara revolucionara*, ali važno je dobiti prijevod bilo kojeg njegovog djela. Iako je možda književno najpoznatiji po romanu *Slučaj Tulajev*, objavljeni roman *Ako je ponoć u stoljeću* – koji je prevela filologinja i doktorandica povijesti Marina Alia Jurišić – zanimljiv je iz više razloga.

Najprije, i u taj su roman upisane mnoge mijene autorove političke i intelektualne biografije i dramatičnih povijesnih zbivanja. Tema političkih uhićivanja i zatvaranja – snažno zastupljena u romanu – prati Victora Sergea od samih početaka. Već su njegovi roditelji bili prognanici ruskog carizma, a Serge osuđivan i protjerivan u Belgiji, Francuskoj, Španjolskoj i Rusiji, počevši još od ranih 20-ih godina njegova života nadalje. Pritom je prošao put od anarhizma do boljševizma, da bi se ubrzo pridružio „lijevoj opoziciji“ te je kao trockist uhićivan i puštan 1920-ih i 1930-ih godina, nakon što je iskusio i deportaciju u središnju Aziju. Naposljetku mu je kao piscu za kojeg su se založili njegovi europski kolege dopušteno da napusti Sovjetski Savez te je nakon Bruxellesa i Pariza dospio do Mexico Cityja u kojem na koncu umire.

Nakon svih tih prijelomnih iskustava ne čudi da jedan od prvih Sergeovih romana nosi naslov *Ljudi u zatvoru* (1930.). To je središnji motiv i romana *Ako je ponoć u stoljeću*, napisanom 1936. – 1938., a objavljenom 1939. godine. Pisan kao politički roman, protekom vremena postao je još više i povijesni roman. Tijekom tih 1930-ih godina objavljujvana su mnoga publicistička i književna djela koja su s jedne strane hvalila Sovjetski Savez ili s druge prikazivala njegovo naličje i razobličavala staljinizam. Sva su ona odgovarala na jedno od središnjih pitanja između dva svjetska rata je li poslijerevolucionarna Rusija iznjedrila uspješnu društvenu alternativu ili se prometnula u nešto posve suprotno. Dovoljno je izdvojiti veliki međunarodni odjek što ga je imala knjiga Andréa Gidea *Povratak iz SSSR-a* (1936.) ili romana Arthura Koestlera *Pomračenje*